



Osman'ın Ağacı Altında Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi

Alan Mikhail, Çev. Seda Özdil

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 373 Sayfa, ISBN 9786257999131

İrfan AKKOYUN*

ABD'nin Yale üniversitesinde tarih profesörü ve tarih bölüm başkanı olan Alan Mikhail'in bu kitabı ilk olarak 2017 yılında Chicago üniversitesi tarafından basılmıştır. 2019 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından Seda Özdil'in yaptığı Türkçe çevirisi ile basımı gerçekleşmiştir. Kitap önsöz ve giriş kısmıyla birlikte dört ana bölüm ile on başlık altında 18. ve 19. yy Osmanlı Mısır ilişkilerini özellikle ekosistem üzerinden ele almaya çalışmıştır.

Birinci bölümün başlığı olan “su” üzerinden Mısır ve Nil nehrinin çevresindeki eko hayatı ve Osmanlı ile olan güçlü ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Nil nehrinin çevresindeki tarımla uğraşan köylülerin sulama çalışmaları ve buna bağlı su kanallarının hayatıyeti üzerinde durmuştur. Kadim dönemden bu yana Nil çevresindeki köylülerin Nil nehrinin yıllık taşmalarına karşın sürekli önlemler alınması ve özellikle bent ve barajların çöken kısımlarını tamiri noktasında hummalı çalışmalarını bize o günün arşiv ve kroniklerinden yaptığı çalışmalarla aktarmaktadır. Bilhassa kanalların açık tutulması hem civar köylülerin aç kalmaması ve bir sonraki köy ahalisinin su ihtiyacının sekteye uğramaması noktasında merkezi otorite olan İstanbul'un temel politikaları arasındaydı. Bundan dolayı meydana gelen bazı baraj ve bent

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi

çökmelerinin tamiri ile ilgili oluşan masrafları Osmanlı devleti çoğu zaman köylülerle ortak bir şekilde finanse temekteydi. Diğer taraftan Nil'in taşması çevre ve bu çevrede yaşayanlar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktaydı. Şöyle ki taşmalar sonucu bölgesel olarak çökmeler veya adalar oluşturmakta idi bunlardan dolayı civar köylüler arasında bazı husumetler oluşturduğunu dönemin şerri sicillerine geçmiştir. Aynı şekilde Nil'in aşağı tarafı dediğimiz Akdeniz'e dökülen kısımlarında oluşturduğu alüvyonlarda aynı sıkıntılara sebebiyet vermekte idi.

İkinci bölümde “işgücü” ana başlığı altında kırsalın gücü ve uzman ölçümleri alt başlıkları ile yukarda bahsettiğimiz Nil taşmaları ve kanalların sürekli açık tutulması noktasında yapılan hummalı çalışmaların detayına inmiştir. Burada köylülerin işgücünden faydalanarak (ücreti mukabilinde) bu tamirat ve tadilat işleri hallediliyordu. Ancak büyük ve sıkıntılı işlerde bölgenin uzman gözetiminde ölçümleri yapılarak kalıcı çözümler üretilmeye çalışılıyordu. Ayrıca bir önemli konu, mezkûr dönemin bölgesel projeleri olan “Asvan barajı”, “Mahmudiye kanalı” ve “Süveyş kanalı” gibi büyük projelerde yüz binlerce insanın işgücünden istifade edilmişti. Burada şunu görüyoruz ki Osmanlı imparatorluğu bütün bu çalışmalarda kendi finansal desteğiyle birlikte bölgenin insan ve hayvan gücünü en üst seviyede kullanmaktan geri durmamıştır.

Üçüncü bölümde yazar, hayvanların bu coğrafyadaki vazgeçilmez unsurları olması ve buna bağlı hayvan fiyatları hakkında bize bilgiler aktarıyor. Tabi bu bilgileri dönemin arşiv kayıtlarından yapılan titiz çalışmalar sonucunda elde ettiğini anlıyoruz. Ayrıca bu belgeler sayesinde hayvanların önem ve değer sıralamasını da bize aktarmaktadır. Örneğin mandaların su kanallarında; toprağın temizlenmesi ve sürülmesi gibi ağır işlerde katır, eşek gibi hayvanlardan daha işlevsel olduğu görüyoruz. Özellikle kanalların su ihtiyacının sürekliliğini sağlayan su dolaplarının ağır yükünü manda ve öküzler çekmekte idi. Taşımada develer, süt elde etmek için inekler ikincil olarak önem kazanmaktaydı. Atlar ise birçok kişinin sahip olamayacağı zengin kişilerin alabileceği bir hayvandı. Hatta İstanbul'dan tayin olunan paşalara at hediye etmek bir zorunluluk haline gelmişti. Bu coğrafyadaki ahalinin hayatlarını idame edebilmeleri noktasında bu hayvanların yalnızca kaba kuvvetlerinden istifade etmişlerdir. Çiftçi, köylünün bu hayvanları kesip yemeleri durumu hayvanların sahip oldukları görev ve işlevsellikleri sebebiyle pek mümkün görülmemektedir. Et yemenin tamamıyla zengin elitin sahip olduğu bir imtiyaz olduğunu söyleyebiliriz.

Son bölümde “temel öğeler” başlığı altına üç alt konu ile Osmanlı –Mısır coğrafyasının ekosistemine biraz olsun açıklık getirmeye çalışmıştır. 16 yy. da Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle, Osmanlı imparatorlu İslam âleminde önemli bir görev üstlenmiş oldu. Çünkü İslam âleminin kutsal bölgesi Hicaz'ın iaşesi önceden Memlûkler tarafından Mısır coğrafyasından karşılanıyordu. Yazar kitapta, Hicaz'ın bu ihtiyaçlarını Osmanlı'nın karşılamaya devam ettiğini vurguluyor. Bu ihtiyaçların sevki için gereken gemilerin yapımında coğrafyaların birbiriyle olan güçlü alakalarını ortaya koymak için 18 yy. da yapılacak olan gemilerin kerestelerini Batı Anadolu ve Karadeniz kıyılarından temin edildiğini ayrıca bu gemilerin yapımında bulunacak kalifiye insan gücünün yerel halktan sağlanmasıyla her iki coğrafyanın merkezden

nasıl yönetildiğini bize göstermiş oluyor. Ana başlığın ikinci önemli konusu vebadır. Mısır tarih boyunca bazen Nil'in taşkın sularıyla kıtlıklarla, kuraklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bunlar Mısır'ın çevresel gerçeklikleri olarak görülüyordu. Yazar kitabında vebanın da bu afetler gibi Mısırın bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunuyor. Çünkü bu afetler nasıl çevre coğrafyayı etkiliyorsa vebanın da coğrafya üzerinde aynı etkiyi yaratığını iddia ediyor.

Üçüncü ve son konuda yazar, 18 yy. sonlarında İzlanda adasındaki Laki yanardağının patlaması sonucu çevreye yaydığı kükürt bulutlarının Avrupa ile birlikte Osmanlı coğrafyası ve Mısır üzerindeki etkilerini bir tablo üzerinden tarih ve miktarlar vererek açıklamaya çalışıyor. Ayrıca çok uzak mesafelerde gelişen bir doğa olayının küresel iklimi nasıl etkilediğine Osmanlı Mısır'ının coğrafi ekosistemi üzerinden bazı tespitler yaparak açıklık getirmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak farklı bir tarihi çalışma değerinde kitabı ele aldığımızda, yazar bir coğrafyanın unsurları olan insanlarla birlikte nehirler, kanallar, araziler, hayvanlar iklimler doğal afetler bütününde bir ekosistem anlayışı içerisinde konuları işlemiştir. Yani Osmanlı imparatorluğunun ekosistemi içerisinde Mısır tarihinin 17., 18. ve 19. yüzyıllarını konu alarak Mısır coğrafyasının Osmanlı'dan, Osmanlı'nınsa Mısırdan ayrı görülemeyeceğini anlatmaya çalışmıştır. Osmanlı tarihini oluşturan Mısır gibi diğer bölgeleri de göz ardı etmemek lazım. Bu ekosistem içerisindeki herhangi bir bölgede oluşabilecek olumlu olumsuz değişikliklerin, Osmanlı hâkimiyet alanları genelinde hatta dışında kalan coğrafyayı etki alanına alabilmektedir.